

ZBORNIK
PRAVNOG FAKULTETA
U ZAGREBU

GODINA 46 - BROJ 1

Zagreb, 1996.

JEDNAKO ILI DRUGAČIJE: PÉTER HANÁK (UR.): POVIJEST MAĐARSKE

Barbat, Zagreb, 1995, 290 str.

Tisućljetne guste i složene povijesne (posebice državnopravne) sveze Hrvatske i Ugarske među ključnim su odrednicam procesa u hrvatskoj povijesti, a na posredan način imaju udjela i u određenju suvremenih kulturnih i političkih usmjerenja Hrvatske. Produbljenije razumijevanje hrvatske povijesti pa i suvremenog kulturnog i političkog "prestrojavanja" Hrvatske teško da je moguće bez poznavanja zemljopisno najbližeg, povijesno najznačajnijeg, ali - s obzirom na jezične probleme - i najudaljenijeg susjeda. Ti razlozi dostatni su da pojavu knjige *Povijest Mađarske* označimo kao važan kulturni događaj. Važnost dopunjava i razlog koji kao da ukazuje na svu kontroverziju hrvatsko-mađarskih odnosa - radi se, naime, o prvoj povijesti Mađarske na hrvatskom jeziku.

Knjigu *Povijest Mađarske* uredio je Péter Hanák, član Mađarske akademije znanosti, a na njoj je radilo sedmero suradnika. Knjiga obuhvaća vremenski raspon od polaska Mađara iz njihove pradomovine do suvremenih demokratskih promjena. Ti procesi prikazani su u poglavljima *Ugarska u srednjem vijeku* (do Mohačke bitke), *Ugarska na početku novog doba* (do 1848), *Uspom kapitalizma u Ugarskoj* i *Mađarska nakon 1918.*

Presumirajući gotovo potpunu neupoznatost većine čitalaca s mađarskom poviješću, dat ćemo njenu kratku skicu, dakako, oslanjajući se pri tome na samu knjigu. Prikaz započinje s naznakom ne posve razjašnjene etnogeneze Mađara (Huni - Szekleri) te opisom razdoblja seoba i nicanja države pod Arpadovićima u Panonskoj ravnicu poč. X. st. kada se stvaraju kraljevske županije, a plemenska struktura preobrazuje u feudalnu. Već se tada pod zapovjedništvom *gyula* (vojnih zapovjednika) donekle osamostaljuje Erdelj. Razdoblje jakih kraljeva bit će obilježeno povezivanjem sa zapadnim kršćanstvom, učvršćenjem neovisnosti i teritorijalnim širenjem. Za slabog Andrije II. servientes će iznuditi Zlatnu bulu, čime je dat podstrek prijelazu patrimonijalne države u lensku, što neće uspjeti zaustaviti ni Bela IV. koji stvara županije utemeljene na autonomiji nižeg plemstva. Kulturne vrijednosti Zapada tada su posredovane djelovanjem Nijemaca i Čeha, potom Talijana i Francuza pa i studenata iz Oxforda i Pariza. Dinastičke borbe u XIII. st. nastavljaju se i nakon izumiranja Arpadovića 1301, a završavaju ustoličenjem Anžuvina na ugarsko prijestolje. Tada zemlja upravnim reformama i vojnim snaženjem stječe stabilnost koju obilježava i *Placetum regium* 1404. - njime je Žigmund Luksemburški zabranio obznanjivanje papskih bula i enciklika.

Teritorijalno širenje i snaženje sirovinski (zlatom i srebrom) bogate Ugarske te pojava turske opasnosti dovest će Matijaša Hunyadyja do neuspješnih zamisli o stvaranju podunavskog carstva. U razdoblju staleških sukoba do kojih dolazi za slabih Jagiellonaca završava se pretvaranje seljaka u kmetove, a Verböczijev Tripartit ostat će bez sankcije. Razjedinjenost će pospješiti poraz na Mohačkom polju nakon kojeg se Ugarska dijeli na Zapoljin Erdelj, koji sve više učvršćuje zasebni državnopravni položaj, zapadni dio Ugarske, kojim vlada novi ugarski kralj Ferdinand Habsburški, te na turski klin između njih. To razdoblje slabljenja vlasti prati i znatnije širenje reformacije. Ona će uporište naći u Erdelju koji postaje i žarište nacionalnih kulturnih nastojanja. U XVII. st. utemeljen je prvi mađarski zavod u Gyulafehérváru, a na mađarskom izlazi *Magyar Encyclopaedia* da bi potom bilo utemeljeno i katoličko sveučilište u Trnavi. Ipak, to je "stoljeće mađarskog pada" obilježeno neuspjehom protuturskih pokušaja, jačanjem vjerskih sukoba, strahom od potpuna sloma i sviješću o privrednoj i kulturnoj zaostalosti. Nakon sloma urote ugarskih velikaša, u kojima su važne uloge imali Nikola i Petar Zrinski, Beč ukida ugarsku autonomiju i ustavnost koja je vraćena već 1681, ali je 1687. Sabor prinuđen da se odrekne prava na izbor kralja kao i na poništenje *ius resistendi*. Do 1699. Ugarska je oslobođena i ujedinjena, ali se u zemlju dovode strani plemići, daje se široka samouprava doseljenim Srbima, naseljavaju se katolički Nijemci... Rat Ferencza Rákóczija za neovisnost i uvođenje moderne apsolutističke države poč. XVIII. st. zbog sukoba velikaša i plemstva završava porazom uz obvezu Beča da će zadržati feudalnu ustavnost i vjerske slobode. Ipak, XVIII. st. donosi Ugarskoj posebnu važnost u Habsburškom Carstvu koje je Utrechetskim mirom bilo ograničeno na podunavske zemlje. No, središnje odluke i dalje se donose u Beču, kojem su podloženi i Vojna krajina i Erdelj, a Sabor je 1722. prisiljen prihvatiti pragmatičku sankciju koja je utvrdila ženski red naslijeđa i nerazlučivo jedinstvo Carstva. Naseljavanje stranaca (njemački katolici, Hrvati, Srbi, Rumunji, Slovaci) pretvorilo je Mađare od većine u manjinu u Ugarskoj. Ipak, razdoblje Marije Terezije bilo je povoljno za Ugarsku (među inim je "povratila Rijeku i Tamiš do tada pod vojnom upravom") te plemstvo daje potporu dinastiji. Ali, zbog otpora upravnim i poreznim reformama ona je prešla na vladanje uredbama, što je u još izraženijoj mjeri nastavio Josip II. Oduševljenje nakon povrata ustavnosti 1790. ubrzo se smirilo, dijelom i zbog straha od posljedica Francuske revolucije. Beč se pak vratio vladanju dekretima te nije sazivao Sabor od 1812. do 1825. Uslijedilo je doba privrednog razvoja i liberalnih zahtjeva koji su urodili utemeljenjem Akademije znanosti i raspravama o liberalnim političkim i gospodarskim reformama čiji je pokušaj provedbe 1832-36. spriječio Gornji dom. Ali, liberalna politička skupina predvođena Lajosom Kossuthom udružila se 1847. u stranku čiji je program obuhvaćao izrazito liberalne reformne zahtjeve. No, proces nacionalnog buđenja zbivao se i među nemađarskim narodima, mada na različite načine; jedino su Hrvati po društvenoj strukturi bili slični Mađarima, imali vlastite feudalne strukture i sudjelovali u radu Ugarskog sabora te je hrvatski pokret prvi istaknuo politički zahtjev za uklanjanje ugarskih vlasti iz područja naseljenih Hrvatima.

Preljevanje revolucionarnog vala iz Europe dovelo je pak do radikalnijih koraka u Ugarskom saboru koji je izglasao zakone o predstavničkom saboru, o odgovornoj vladi, o punoj političkoj samostalnosti Ugarske u Carstvu, o pravnoj i poreznoj jednakosti, o ukidanju cenzure, o narodnoj straži, o sjedinjenju Ugarske i Erdelja., ali je odbio priznanje posebnih nemađarskih narodnosti i službeni status njihovih jezika. U rujnu 1848. carske su jedinice pod komandom Jelačića upale iz Hrvatske u Mađarsku, a u vihoru zbivanja revolucija je skršena u ljeto 1849. Poraz su pratile represalije i upravno drobljenje Ugarske, a od svih stečevina 1848. apsolutizam je prihvatio tek oslobođanje kmetova i pravnu jednakost. Povrat ustavnosti 1860. odveo je sazivu i ubrzo raspuštanju Sabora koji je odbio prihvatiti Franju Josipa jer nije bio okrunjen za ugarskog kralja. U neodlučenoj poziciji prevagnula je Deakova koncepcija za nagodbu s Austrijom koju je kralj prihvatio nakon poraza od Pruske 1867. Nagodbom je uspostavljen dualistički "imperij proturječja" u čijoj je jezgri ležalo neriješeno nacionalno pitanje. Mađarska je vladajuća klasa 1868. postigla sporazum s Hrvatskom kojim su Hrvati dobili široku autonomiju i pravo na vlastiti parlament. Ostali su narodi imali manje prava pa je u liberalnom Zakonu o narodnostima 1868. utvrđeno da politički, ugarski državljani pripadaju "jedinstvenoj ugarskoj naciji" te se nije priznavalo njihovo postojanje kao zasebnih nacija i pravo na autonomiju. Deaka je 1875. zamijenio Kálmán Tisza koji je kao premijer učvrstio dualistički sustav. Unatoč njegovim ponekad apsolutističkim načinima vladanja isticana je ustavnost kao zaštita od Beča i oblik legalizacije vlasti vladajućih slojeva. Mađarska privreda značajno je napredovala, a značajno se poboljšalo i relativno provincijalno sveučilište te su otvorena nova u Kolosváru, Debrecinu i Požunu. Trideset godina liberalne vladavine završeno je 1905. kada je zbog zakona o vojsci došlo do kraće krize, pa i do vojnog raspuštanja parlamenta i prijetnje uvođenjem apsolutizma. Skora aneksija Bosne i Hercegovine popraćena je strahom od mogućnosti stvaranja slavenske države, a to je bio razlog zbog kojeg je objava rata Srbiji 1914. dočekana s domoljubnom eksplozijom. Raspadanje Austro-Ugarske dovelo je do proglašenja neovisnosti republikanske Mađarske 16. XI. 1918, ali je nemoć vlade u obrani od teritorijalnih presizanja susjeda dovela do uspostave sovjetske republike 1919. koja je ubrzo skršena intervencijom te je uspostavljena monarhija s Miklósem Horthyjem kao regentom. Zabrana Komunističke stranke 1921. nije odvela skretanju udesno, već je vlada Istvána Bethlena postavila osnove relativno uravnoteženog političkog i gospodarskog sustava koji je onemogućio značajnija pomicanja ulijevo ili udesno te potrajao sve do 1944. Ipak, Mađarska je 1941. zauzela susjedne teritorije i postala podređena njemačkom ratnom stroju te se (zbog teritorija) s Rumunjskom utrkivala za Hitlerovu naklonost. Pokušaj pregovora i izlaska iz rata doveo je do njemačke okupacije 1944. nakon čega su komunisti i socijaldemokrati sklopili sporazum. Stoga je nakon sovjetskog oslobođanja Mađarske osnovna koalicijska vlada, ali je već do 1948. uspostavljen staljinistički sustav. Političko i socijalno nezadovoljstvo

dovelo je do neuspjelog ustanka 1956, nakon čega je sve do 1988. nastupilo Kádárovo razdoblje relativnog i postupnog gospodarskog napredovanja i političkih liberalizacija kojem je slijedio demokratski preokret.

Knjiga *Povijest Mađarske* tako na relativno malom broju stranica jezgrovito prikazuje cjelokupnu povijest Mađarske. Uostalom, ona je i pisana sa svrhom da se inozemna javnost upozna s mađarskom poviješću te je izvornik ovog prijevoda englesko izdanje koje je 1991. objavila budimpeštanska kuća Corvina Books, a objavljeni su i prijevodi na talijanski, španjolski i francuski. Radi se tako o knjizi koja na dostojan i reprezentativan način treba prikazati mađarsku povijest.

Time je određen sadržajni i stilski profil knjige. Radi se o znanstveno-popularnoj sintezi koja pregledno i jednostavno prikazuje glavne procese i zbivanja, a izbjegava obilnije navođenje podataka i detaljnije opise kao i "produbljenije" raščlambe. Obuhvaćene su glavne odrednice političkih struktura i procesa kao i onih kulturne, gospodarske i društvene prirode, čime je mađarska povijest predočena kao igra tih činilaca. Kompetentnost autora rezultira ozbiljnim i složenim pristupom koji zadržava sintezu na solidnoj razini ne dozvoljavajući da je lapidarnost - nužna u slučaju ovakvih izdanja - odvede do banalizacije. Dakako, sinteza daje tek uvjerljiv pregled mađarske povijesti, dok će zahtjevniji čitalac morati potražiti određenije naslove. Posebnu važnost zbog toga ima jezgrovit predgovor dr. D. Roksandića pod znakovitim naslovom *Prepoznavanje poznatog* koji daje osnovnu informaciju o mađarskoj historiografiji te sadrži i obavijest o djelima prevedenim na svjetske jezike kao i osvrt kako na knjigu tako i na problem hrvatsko-mađarske znanstvene komunikacije.

Držimo da bi s naše pozicije bilo neozbiljno upustiti se u ozbiljnije ocjenjivanje knjige koja predstavlja prvu cjelovitiju obavijest o gradivu u njoj sadržanom, a u koje nismo upućeni i iz drugih izvora. Ipak - svjesni rizika i ograničenosti - prilično je teško ne iznijeti primjedbe koje se tiču paralela i zastupljenosti hrvatske povijesti u knjizi.

Nije neočekivano, ali je dosada bilo nepoznato, pa je stoga (ipak) iznenađujuće, do koje je mjere uočljiv paralelizam povijesnih procesa u mađarskoj i hrvatskoj povijesti, kako onih institucionalnog obilježja tako i onih ideologijskog (osobito u XIX. st.). Procesi prožimanja, međusobnih ili zajedničkih uzora, logike hijerarhijskog nametanja moguća su izvorišta takvih sličnosti koje, dakako, u različitim okružjima ne moraju imati čak ni slične posljedice.

Međutim, znatno je izraženiji pa i zapanjujući dojam o izrazitoj marginalizaciji hrvatske povijesti. Hrvatska dimenzija vrlo se rijetko i spominje, a i tada na način na koji hrvatski čitalac nije pripremljen. Tako su posve zanemarena obilježja zasebnih državnopravnih položaja Hrvatske i Slavonije u ranom srednjem vijeku; u državnompravnim smislu iznimno znakovit izdvojen položaj nuncija Hrvatskog staleškog sabora u Ugarskom saboru s pravom veta i protestacije kao i pravo Hrvatskog sabora na naknadnu (konstitutivnu) potvrdu zajedničkih zakona reducirani su na konstataciju da su Hrvati imali vlastitu feudalnu strukturu i sudjelovali u radu Ugarskog sabora - što je doista bitno različito; uz relativno opsežan prostor posvećen Zrinskima tek je spomenuto da

su oni Mađari hrvatskog porijekla, dok krupno značenje velikaške urote i njenih posljedica za Hrvatsku nije niti spomenuto; praktično nije tematizirana ni Hrvatska 1848, a posve je zanemareno da je Hrvatski sabor tada ustavnim aktom proklamirao neovisnost i odvajanje od Ugarske - nego se tek napominje da Hrvati prvi traže odlazak Mađara sa područja naseljenih Hrvatima - a značaj tog saborskog akta (u pitanju je cjelovitost ugarske države) traži njegov komentar bez obzira smatra li ga se pravno valjanim ili ne; Hrvatsko-ugarska nagodba (inače, "konvencija" ili "pogodba" u mađarskoj zakonodavnoj inačici) tek je usputno spomenuta, dok su hrvatsko zakonodavstvo i ban predstavljeni kao organi proširene lokalne autonomije; Hrvati se u građanskom razdoblju najčešće (uz poneku "kvantitativnu" razliku) prikazuju skupa sa Srbima, Rumunjima, Slovacima i dr. kao manjinski narod s proširenom autonomijom - mada i mađarska inačica Hrvatsko-ugarske nagodbe, koliko god ona kontroverzna bila, govori o *političkom narodu* i posebnoj teritoriju kao i Zakon o ravnopravnosti naroda 1868. koji i upućuje na "Konvenciju" kao na važeći propis za Trojednu Kraljevinu... Od grubljih grešaka u knjizi koje odaju neočekivani stupanj nepažljivosti valja pak spomenuti tvrdnju kako je područje anektirane Bosne i Hercegovine "naseljeno Srbima"!

Zapravo, sravnjujući sve navedeno teško se možemo oteti izazovu metaforičke ocjene - koliko god ona svojom lapidarnošću bila nepotpuna - da autor stoji na pozicijama mađarske 1848. na kojima je stajala i mađarska politika i državnopravna teorija kroz cijelo XIX. stoljeće. Valja ipak reći i da takva pozicija nije u znanstvenom diskursu i ipso facto nelegitimna; možda se jednako, samo u obrnutom smjeru, može tvrditi i za autora ovog prikaza. Ali, bez obzira na to koja su polazišta urednika knjige, držimo da je - razumijevajući i sve ograničenosti pisanja sinteze - valjalo obratiti više pažnje argumentaciji stavova u navedenim i njima srodnim točkama.

Sve iznijeto govori, najvjerojatnije, o posljedicama izostanka doticaja između hrvatskih i mađarskih povjesničara, pa i pravnih povjesničara koji bi se trebali baviti (presudnim) državnopravnim segmentom hrvatsko-mađarskih sveza. Ipak, činjenica da npr. mađarski udžbenici ustavnog prava iz XIX-XX. st. sadržavaju izdvojene prikaze položaja Hrvatske (doduše u statusu pokrajinske autonomije) možda bi govorila u prilog tome da je položaj Hrvatske i ovdje mogao biti tretiran izdvojeno te da se, možda, ipak radi o autorskoj slobodi prilikom interpretacije položaja Hrvatske.

No, bilo kako mu drago, knjiga *Povijest Mađarske* dragocjen je doprinos našoj prijevodnoj literaturi, a bit će neizbježan priručnik onima koji se bave hrvatskom državnopravnom poviješću i kulturom. Izazovi koje knjiga pruža trebali bi pak biti poticaj za uspostavljanje sustavnog doticaja s mađarskim povjesničarima i pravnim povjesničarima, uključujući i brigu oko prikazivanja hrvatske (pravne) povijesti. Za razliku od prijašnjih vremena suvremeni položaj i veze Hrvatske i Mađarske pružaju prijatan okvir za razgovor i o neprijatnim temama. A naše su izvjesne rezerve u vezi s ovom knjigom, vjerojatno, jednako

legitimne koliko i stavovi autora.

Uostalom, ostaje pitanje kako će mađarski povjesničari i pravni povjesničari reagirati kada se pojavi prijevod hrvatske povijesti - prvi na mađarskom jeziku!

Mr. Dalibor Čepulo